

KAPITTEL 10

Feltpresttjeneste mellom konfesjon, institusjon og pluralisme

Nils Terje Lunde Sjef faginstitutt, Forsvarets tros- og livssynskorps

Abstract: Professional identity of military chaplaincy is traditionally shaped by denominational and military imperatives. The development of a diverse military chaplaincy indicates pluralism as a third imperative. The empirical case used to analyze the imperative of pluralism is the transformation of Norwegian military chaplaincy from a confessional institution connected to Church of Norway to a diverse institution, including several Christian denominations, Islam, as well as secular humanism. The imperatives of denomination, military institution and pluralism are not without tensions. Pluralism challenges both the denominational foundation of chaplaincy and the traditional concept of religious unity as a prerequisite of military unity. The transformation clarified the necessity of a new interpretation of the denominational element of professional identity, institutional relations between church and military, as well as the role of religion in military.

Keywords: civil-military relations, church-state relations, religious pluralism, transformation, theory of professions

Innledning

Temaet som skal belyses i dette kapitlet, er hvordan tros- og livssynsmangfold påvirker profesjonsidentitet og innretning på feltpresttjenesten. Det empiriske grunnlaget for denne belysningen er hentet fra den store transformasjonsprosessen av feltpresttjenesten i det norske forsvaret, en prosess som innebar at Feltprestkorpset (FPK) ble endret fra en konfesjonell forankret institusjon med tilknytning til Den norske kirke, til en tros- og livssynsinkluderende institusjon under navnet Forsvarets tros- og livssynskorps (FTLK). Jeg vil derfor først gi en presentasjon av denne prosessen,¹ før jeg redegjør nærmere for valgt problemstilling, egen rolle i transformasjonsprosessen, samt tidligere faglig arbeid som er gjort på feltet. Hoveddelen i kapitlet består i en drøfting av tre faktorer: konfesjon, institusjon og pluralisme, hvordan disse står i relasjon til hverandre, og hvordan de utfordrer og påvirker hverandre. Valget av disse faktorene blir nærmere begrunnet i problemstillingen. Faktorene blir oppsummert og sett i relasjon til hverandre avslutningsvis i kapitlet.

Prosesen fra konfesjonelt til tros- og livssynsinkluderende korps

I 2008 ble det i rammen av FPK satt i gang en omfattende prosess om korpsets innretning og personellmessige sammensetning (Oppdrag fra Feltprosten til Feltprostens teologiske fagråd, Feltprestkorpset, 2009, vedlegg 3, s. 135–137). Året etter, i 2009, forelå utredningen «Religiøst mangfold og militær enhet», med en rekke kontroversielle forslag. I utredningen ble tre ulike modeller for fremtidig organisering av tjenesten skissert: ulike konfesjonelle korps, tros- og livssynsinkluderende korps eller videreføring av tilknytning til Den norske kirke. Det var den andre modellen som ble anbefalt. Det innebar at FPK burde bli tros- og livssynsinkluderende i sin innretning, at korpsets forankring i Den norske kirke burde oppheves, og at alle stillinger i prinsippet burde være åpne for fagpersoner fra alle tros- og livssynssamfunn på lik linje. Videre ble det foreslått at fellesseremonier i Forsvaret, som «bønn på linje», burde allmenngjøres, istedenfor å være ensidig forankret i kristendommen (Feltprestkorpset, 2009).

1 For en mer utfyllende og detaljert beskrivelse av transformasjonsprosessen i FPK, se Lunde (2021).

Forslagene vakte naturlig nok stor debatt, både i og utenfor Forsvaret. Saken havnet også på politikernes bord, og i spørretimen på Stortinget uttalte forsvarsministeren at det var uaktuelt å skille FPK fra Den norske kirke.² Innad i FPK var det stor uenighet. Mens noen var positive, var det andre som var sterkt negative. Da utredningen ble sendt ut på en bred høring, fikk forslaget om utvidelse av korpset en del støtte, mens forslaget om inkluderende fellesseremonier fikk en entydig negativ vurdering. Konklusjonen til høringsutvalget var at det ikke var tilstrekkelig støtte til å gjøre korpset tros- og livssynsinkluderende, langt mindre å endre fellesritualer i tros- og livssynsinkluderende retning. Det ble imidlertid anbefalt å fortsette arbeidet med å gjøre FPK mer økumenisk innrettet, men at dette kunne gjøres innenfor den særlige forankringen av korpset i Den norske kirke (Feltprestkorpset, 2010).

Prosessen som ble startet i 2008, var en egeninitiert prosess i FPK. Samme år som den interne prosessen hadde startet, ble det imidlertid inngått en avtale mellom partiene på Stortinget om fremtidig opphevelse av statskirken (Kirkeforliket, St. meld. nr. 17 (2007–2008), s. 67–68). Konsekvensene av denne avtalen ble tydelige i FPK da prosessen med grunnlovsendringer skred frem. Som en del av grunnlovsendringene som ble vedtatt 21. mai 2012, ble Kongens anordningsmyndighet i kirkelige spørsmål opphevet. I det forberedende arbeidet til grunnlovsendringene hadde regjeringen fastsatt behovet for en gjennomgang av regelverk som var gitt i medhold av denne anordningsmyndigheten.³ Bestemmelsen om at FPK skulle utføre feltpresttjeneste etter Den norske kirkes orden og stå under geistlig overtilsyn av Oslo biskop, var fastsatt i Tjenesteordning for Feltprestkorpset⁴ og Instruks for Feltprosten, ved kongelig resolusjon av 22. oktober 1954. Av resolusjonsteksten fremgikk det eksplisitt at den var forankret i Kongens anordningsmyndighet etter Grunnloven § 16. Dermed var situasjonen den at det rettslige grunnlaget for FPKs særlige tilknytning til Den norske kirke var i ferd med å bli opphevet.

På grunnlag av dette ble det foretatt en ny utredning i FPK i 2012 som konkluderte med at det etter grunnlovsendringene ikke lenger var noen rettslig hjemmel for at FPK fortsatt skulle begrenses til å utføre

2 Skriftlig spørsmål fra Dagfinn Høybråten (KrF) til forsvarsministeren, Dokument nr. 15:1030 (2008–2009), hentet fra Stortinget.no.

3 Fornøyings-, administrasjons- og kirkedepartementet: Kirkeforliket – konsekvenser av eventuelle endringer i Grunnlovens bestemmelser om statskirkeordningen i stortingsperioden 2009–2013, Høringsnotat 1. februar 2011, s. 16.

4 Gjengitt i Lunde (2003, s. 509).

feltpresttjeneste etter Den norske kirkes orden og stå under geistlig overtilsyn av Oslo biskop (Innstilling fra Feltprostens strategiutvalg stat/kirke (strategiutvalg I), i Feltpresttjeneste og livssynsmangfold, 2012). Den rettslige hjemmelen man var henvist til, var i daværende vernepliktslov som fastsatte at prester i Den norske kirke og prester og forstandere i registrerte trossamfunn kunne tjenestegjøre som feltprester i Forsvaret (Vernepliktsloven, 1953, § 3). Juridisk sett var altså FPK i prinsippet åpent for personell fra andre trossamfunn enn Den norske kirke helt siden etableringen av korpset i 1953, samme år som vernepliktsloven ble vedtatt, men den rituelle og episkopale tilknytningen til Den norske kirke hadde medført at korpset i praksis var en del av Den norske kirke.

Som en konsekvens av denne utredningen ble det i 2015 fastsatt en ny tjenesteordning for FPK ved kongelig resolusjon som var forankret i daværende vernepliktslov § 3 (Tjenesteordning for feltprester, kgl.res. 10. april 2015). Det ble der slått fast at personell både fra Den norske kirke så vel som registrerte trossamfunn på lik linje kunne tjenestegjøre i FPK. Samtidig ble det også med forankring i statsbudsjettet etablert et toårig prøveprosjekt med rådgivere innenfor henholdsvis islam og livssynshumanisme (Prop. 1 S (2013–2014), kap. 1725). Anbefalingen fra prøveprosjektet var at det burde etableres faste stillinger som en del av den regulære personellstrukturen i korpset (Feltprestkorpset, 2015). Dette ble implementert i 2017 ved tilsetning av feltimam og felthumanist (Innst. 358 S (2017–2018)). Som en konsekvens av den nye forsvarsloven ble vernepliktsloven opphevet, og dermed falt også lovhjemmelen for tjenesteordningen bort. I den nye forsvarsloven ble livssynssamfunn definert på linje med trossamfunn (Prop. 102 L (2015–2016), pkt. 7.1.4). og dermed kunne dette også legges til grunn for en ny forskrift om tros- og livssynstjeneste i Forsvaret som ble fastsatt ved kongelig resolusjon av 20. desember 2018 (Forskrift om tros- og livssynstjeneste i Forsvaret, 2018). I denne forskriften ble det også fastsatt at FPK skulle skifte navn til Forsvarets tros- og livssynskorps (FTLK).

Etter at de juridiske rammene for et tros- og livssynsinkluderende korps var på plass, ble det utarbeidet håndbøker og retningslinjer for en utvidet tjeneste (Forsvarets tros- og livssynskorps, 2019; Naz, 2021; Forsvarets tros- og livssynskorps, 2021a). Da feltpreststillingene ble lyst ut som åpne også for personell utenfor Den norske kirke, viste det seg at korpset i løpet av kort tid fikk flere feltprester fra ulike kristne trossamfunn (Lunde, 2021, s. 54). For å sikre en balansert tros- og livssynsmessig sammensetning av korpset, så sjef for FTLK det nødvendig å fastsette en midlertidig policy

om at fremtidige nytilsettinger i feltpreststillinger uten krav til tidligere feltpresterfaring, måtte innskrenkes til prester fra Den norske kirke (Forsvarets tros- og livssynskorps, 2021b). I 2022 hadde FTLK en personellmessig sammensetning bestående av 1 feltimam, 2 felthumanister, 1 feltprest fra hver av følgende kristne trossamfunn: Metodistkirken, Misjonskirken Norge, NLM trossamfunn, Den ortodokse kirke, Pinsebevegelsen og Adventistkirken, i tillegg til to katolske feltprester i Heimevernsstrukturen. Øvrige yrkestsiltsatte feltprester, 43, var fra Den norske kirke. I samsvar med forskriften ble det inngått samarbeidsavtaler mellom Forsvaret og det enkelte tros- og livssynssamfunn som hadde personell i korpset.⁵

Problemstilling

Prosessen i FPK var omfattende og kompleks og innebar flere delprosesser. Perspektivet innledningsvis var på det konseptuelle, politiske og samfunnsmessige. Deretter skiftet det til juridiske problemstillinger, før det i siste del av prosessen var mer organisatorisk. Et perspektiv som imidlertid i liten grad ble løftet frem var det profesjonsmessige. Det grunnleggende spørsmålet sett fra et slikt perspektiv vil være hvordan endringene fra et konfesjonelt til et tros- og livssynsinkluderende korps vil påvirke og prege profesjonsidentiteten og profesjonsforståelsen som feltprest. Det er en slik problemstilling som skal drøftes i dette kapittelet.

Den klassiske profesjonsmessige problemstillingen i analyser av feltpresttjenesten er knyttet til rolleforståelser og graden av rollekonflikt mellom feltpresten som forankret i en konfesjon eller kirkesamfunn på den ene side, og feltpresten som tjenestegjørende i militærinstitusjonen på den andre side. I noen land løses en slik mulig rollekonflikt gjennom at feltpresten er sivil, eller i hvert fall ikke bærer militære grader. I andre land, som i Norge, bærer feltpresten offisersuniform og inngår i det militære system. Dette kan med en spissformulering beskrives som distinksjonen mellom prest og offiser. En slik rolledistinksjon fremstår fortsatt som relevant og meningsbærende, men det spørsmålet som melder seg i lys av prosessen i FPK, er om denne rolledistinksjonen må suppleres med et tredje perspektiv, nemlig feltpresten i lys av tros- og livssynsmessig pluralisme. Med utgangspunkt i dette kan det skisseres en mulig triadisk modell hvor feltprestens profesjonsidentitet formes av elementene konfesjon eller

5 «Styrker relasjonen til Forsvaret», *Vårt Land*, 23. november 2021.

kirkelig tilhørighet, militærinstitusjon og tros- og livssynsmessig pluralisme. Spørsmålet som skal drøftes nærmere, er hvordan disse faktorene står i relasjon til hverandre, og hvordan de påvirker hverandre. I lys av at relasjonen mellom den konfesjonelle og den institusjonelle faktor, det vil si forholdet mellom feltpresten som prest og som offiser, utgjør den klassiske problemstillingen, fremstår det ikke som hensiktsmessig å gjennomføre en grunnleggende prinsipiell drøfting av disse faktorene i seg selv innenfor rammen av dette kapitlet.⁶ Isteden har jeg valgt å særlig belyse tros- og livssynsmessig pluralisme, både som en selvstendig faktor og hvordan denne faktoren innvirker på de to klassiske faktorene.

Egen rolle og motiver

Forfatteren av dette kapitlet er selv feltprest og har i tillegg hatt en meget sentral rolle i den beskrevne prosessen som førte til at FPK ble tros- og livssynsinkluderende (utfyllende i Lunde, 2021, s. 6–8). Dette innebærer at jeg absolutt ikke står utenfor med et nøytralt forskerblick på det felt og de spørsmål som undersøkes. Jeg er selv en sentral aktør innenfor feltet. Jeg kan derfor ikke være blind for de mulige ideologiske interesser jeg kan ha i å legitimere egen tilnærming og tenkning i den prosessen jeg har hatt en ledende rolle i, ei heller for hvordan eget ståsted og rolle kan påvirke den faglige forståelsen av prosessen. Slike forhold kan jeg ikke bortforklare, men jeg må søke å være åpen om egne forutsetninger og begrensninger. Når jeg allikevel har våget meg i kast med oppgaven, er det med en praktisk teologisk innretning, på grunnlag av en praktisk teologisk modell om refleksjon over egne profesjonserfaringer gjennom bruk av relevant teori (jf. Lunde, 2021, s. 8–10). Dette er på mange måter unike profesjonserfaringer som det er viktig at blir underlagt kritisk (selv)refleksjon, så vel som at de gjøres tilgjengelige i rammen av en offentlig faglig diskurs. Denne relevansen går ut over forståelsen av feltpresttjenestens tilpasning til en nytt tros- og livssynspolitisk kontekst, men også Den norske kirkes tjeneste i samfunnsinstitusjonene generelt. Det siste er i særlig grad knyttet til den rollen jeg senere fikk i å utrede Den norske kirkes strategiske tenkning om tjenesten i samfunnsinstitusjonene (Lunde, 2022), en utredning som var en del av grunnlaget for kirkemøtesak KM 8/23.

⁶ For en teologisk drøfting av feltpresttjenesten i lys av luthersk teologi viser jeg til tidligere bidrag (Lunde, 2006).

Det er spesielt ett forhold det er nødvendig å tematisere særskilt, og det er motivene for mangfoldprosessen. Prosessen var egeninitiert i korpset. Dette initiativet var dels en konsekvens av faglige profesjonssamtaler mellom Alf Petter Hagesæther og meg da vi begge tjenestegjorde på stabsskolen, og dels en konsekvens av en henvendelse fra det som da het Tillitsmannsordningen i Forsvaret til Hagesæther da han ble feltprost i 2008, hvor soldatene var opptatt av at det skulle være tilgjengelig åndelig veiledning for soldatene i tråd med deres tros- og livssynstilhørighet.⁷

I dette siste ligger en ytre motivering, men hva var den indre motiveringen for mangfoldprosessen? Var det et idealistisk ønske om mangfold og inklusjon, eller var det en realpolitisk tilpasningsstrategi for at feltpresttjenesten skulle overleve i en ny tid? Min egen refleksjon er at det var begge deler, men at en spenning mellom disse to begrunnelsene i liten grad ble aksentuert i prosessen. Vi vurderte det slik at både samfunnet og Forsvaret var i ferd med å endre seg. Et konfesjonelt hegemoni hadde mistet sin legitimitet. Dette ville – før eller senere – få konsekvenser for feltpresttjenesten. For å unngå marginalisering eller at andre tok initiativ til en endring, var det bedre å ta initiativet selv og slik beholde kontroll og styring med endringene.

Det at andre kunne komme til å ta initiativet til endringer, må sies å være en del av horisonten for det arbeidet som ble satt i gang. I utredningen fra 2009 refererte vi til stat–kirke–utvalget (Gjønnes-utvalget, NOU 2006: 2, pkt. 5.6.4.) som beskrev to mulige alternativer for videre organisering av feltpresttjenesten: enten at tjenesten ble videreført som en integrert tjeneste i Forsvaret, eller at den opphørte som en militært organisert tjeneste og i stedet skulle inngå i Den norske kirkes ordinære arbeid (Religiøst mangfold og militær enhet, 2009, punkt 2.5.9.). I lys av dette er det verd å merke seg at alle de tre modellene som ble utredet i vår utredning, var innenfor Gjønnes-utvalgets første alternativ om fortsatt militær organisering av tjenesten. Det andre alternativet ble ikke behandlet i analysen.

Det er på bakgrunn av dette grunn til å spørre seg om en viktig underliggende motivasjon var å sikre en fortsatt militær integrasjon av feltpresttjenesten. Et slikt spørsmål styrkes av det faktum at Forsvarsdepartementet i 2011 sendte et hørings svar på forslaget om de grunnlovsendringene som skjedde 21. mai 2012. I hørings svaret ble det fremholdt at departementet

7 Prinsippet om at alle soldater måtte ha tilgang på åndelig veileder innenfor sin religion, ble vedtatt på Tillitsmannsordningens årskonferanse i 2008, Innst. 371 S (2015–2016), punkt 1.5.7.

ikke så det som ønskelig med en overføring av feltpresttjenesten til Den norske kirke, da dette kunne innebære «en innsnevring av det religiøse tilbudet i Forsvaret».⁸ Selv om ikke FPK var ansvarlig for høringssvaret eller de formuleringer som ble brukt, kom høringssvaret etter en dialog med ledelsen i korpset, og høringssvaret ble en forankring for den videre prosessen med endring av korpset (Lunde, 2021, s. 38). Man kommer derfor ikke bort fra at institusjonelle og profesjonsmessige egeninteresser spilte inn som en del av motivasjonen for den mangfoldsprosessen som ble initiert og implementert i rammen av Feltprestkorpset.

Tidligere forskning på feltet

Spørsmålet om hvordan tros- og livssynsmessig mangfold innvirker på feltpresttjenestens profesjonsidentitet og rolleforståelse har i norsk sammenheng i meget begrenset grad blitt behandlet faglig. Espen Skovlis mastergradsavhandling om feltprestens rolle og funksjon som sjelesørger i møte med religiøst mangfold kan allikevel nevnes (Skovli, 2015). Et annet norsk bidrag som må nevnes, er Geir Barlaups doktoravhandling om religion hos norske soldater (Barlaup, 2020). Her tematiseres til en viss grad også feltpresttjenesten i møte med tros- og livssynsmangfold. Bidraget som mest eksplisitt drøfter betydningen av tros- og livssynsmangfold for feltpresttjeneste, er Kim Phillip Hansen, men da knyttet til amerikansk feltpresttjeneste (Hansen, 2012). Når det gjelder distinksjonen mellom feltpresten som prest og offiser kan det henvises til Gordon Zahns klas-siske studie fra 1969 om rolleforståelser hos feltprester i Royal Air Force (Zahn, 1969). Med utgangspunkt et slikt paradigme kan det også vises til feltpresten Sverre Stais arbeid om feltprestrollen i det norske Forsvaret (Stai, 2002). Jeg kan avslutningsvis også vise til arbeider hvor jeg selv har bidratt: et bokkapittel sammen med Bård Mæland om utviklingen av feltpresttjenesten i lys av tros- og livssynsmessig mangfold (Mæland & Lunde, 2017), monografien om kirkelig-militære relasjoner i Norge (Lunde, 2003), tids-skriftartikler om feltpresttjenesten i lys av luthersk teologi (Lunde, 2006) og feltpresttjenesten som en videreføring av statsprofesjon etter opphevelsen

⁸ Skriv fra Forsvarsdepartementet til Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet: Kirkeforliket – konsekvenser av eventuelle endringer i Grunnlovens bestemmelser om statskirkeordningen i stortingsperioden 2009–2013 – høring, datert 23. mars 2011, ref. 2011/00131-4/FD I 4/PAF.

av statskirken (Lunde, 2017), samt masteroppgave i praktisk teologi om mangfoldsprosessen i FPK (Lunde, 2021).

Feltpresten og konfesjonen

Frem til ny tjenesteordning for feltprester i 2015 hadde FPK som institusjon en juridisk tilknytning til Den norske kirke gjennom bestemmelsene om at feltpresttjenesten skulle skje etter Den norske kirkes orden, og at korpset skulle stå under overtilsyn av Oslo biskop.⁹ Selv om korpset organisatorisk ikke var en del av Den norske kirke, var det allikevel en tydelig rituell og tilsynsmessig forankring i denne (Gullaksen, 2000, s. 115). FPK var i denne forstand en kirkelig og konfesjonelt forankret institusjon. Også feltprester fra andre trossamfunn måtte utføre tjenesten innenfor en slik institusjonell ramme. Disse rammene innebar at selv om alle stillinger i korpset prinsipielt sett var åpne for personell fra alle trossamfunn, var det med unntak av et par tilfeller hvor personell fra Den evangelisk lutherske frikirke var tilsatt, kun prester fra Den norske kirke som var yrkestilsatt (Lunde, 2021, s. 26–29). Dette innebar en både formell og kulturell forankring i Den norske kirke, både på institusjonsnivå og på profesjonsnivå. Den vernepliktsbaserte profilen som var førende frem til midten av 1990-tallet, sikret dessuten en stor personellmessig interaksjon mellom korpset og den sivile kirke. I integrerende retning virket også etableringen av en feltpresttjeneste i HV hvor sivile menighetsprester gjorde periodisk tjeneste.

Endringen av FPK til et overveiende yrkeskorps på midten av 1990-tallet innebar en svekkelse av den kirkelig-militære integrasjonen, både med henblikk på bemanning og innretning. Mens det tidligere hadde vært en relativt stor utveksling av personell mellom den sivile kirke og korpset, ble denne utvekslingen mindre. En betydelig del av personellet tjenestegjorde over lengre tid i korpset, og hadde i mindre grad erfaring som menighetsprester. Kombinert med strukturelle endringer i Forsvaret som innebar at større deler av personellet, både feltprester og offiserer og befal for øvrig, pendlet, bidro dette til en større strukturell, funksjonell og kulturell avstand mellom feltpresttjeneste og sivil menighetspresttjeneste. Mange av de problemstillinger feltprester stod overfor i deres tjeneste var forskjellige fra det de sivile menighetsprester stod overfor, og motsatt.

9 Plan for FPK og Instruks for feltprosten, fastsatt ved kgl.res. 22. oktober 1954 § 1 (overtilsyn under Oslo biskop) og § 8 (Den norske kirkes orden), referert etter gjengitt tekst i Lunde 2003, s. 509.

Den sentrale institusjonelle innrammingen av feltpresttjenesten som en kirkelig tjeneste ble ivaretatt av FPK som en kirkelig forankret institusjon og med en feltprost som både var militær sjef og kirkelig leder. Endringen av korpset til en tros- og livssynsinkkluderende institusjon innebar imidlertid at den institusjonelle innrammingen om feltpresttjenesten som en kirkelig profesjon ble bygget ned. Dette innebar imidlertid ikke at spørsmålet om den kirkelige forankring av feltpresttjenesten ble definert til kun et individuelt eller intraprofesjonsmessig anliggende. I Tjenesteordningen fra 2015 ble det fastsatt tre grunnleggende premisser for alt fagpersonell som skulle tjenestegjøre i korpset, ikke bare for personell fra Den norske kirke. Personellet skulle a) sertifiseres (senere omtalt som autorisering) i et registrert trossamfunn, b) stå under tilsyn av det trossamfunnet som foretok sertifiseringen, og c) utføre tjenesten i rammen av trossamfunnets orden (Tjenesteordning for feltprester, 2015, § 5). I forskrift om tros- og livssynstjeneste fra 2018 ble premissene justert til også å omfatte livssynssamfunn (Forskrift om tros- og livssynstjeneste i Forsvaret, 2018, § 1). I tillegg ble det også innført to premisser til: d) Det skulle inngås samarbeidsavtaler mellom Forsvaret og tros- og livssynssamfunn som hadde personell som tjenestegjorde i Forsvaret, og e) tjenesten skulle organiseres slik at autorisasjonens forutsetninger og forpliktelser ble ivaretatt (Forskrift om tros- og livssynstjeneste i Forsvaret, 2018, § 5).

De tre premissene i tjenesteordningen fra 2015 kjennetegnes av at det er rettslige krav som gjelder den enkelte feltprest. Det institusjonelle perspektiv kommer til en viss grad til uttrykk gjennom at kravene er fastsatt av institusjonen, og er obligatoriske for all tjenestegjøring som feltprest eller tilsvarende i korpset, samt at personellet gis en institusjonell kobling til institusjoner utenfor Forsvaret: trossamfunnene (senere også livssynssamfunn). Det som imidlertid i denne sammenheng er særskilt interessant, er de nye tilleggspremissene som kommer gjennom forskriften i 2018. Disse to premissene er institusjonelle i sin karakter på en helt annen måte enn de tre først nevnte. Gjennom bestemmelsen om at det skulle inngås samarbeidsavtaler, legges det til grunn et direkte institusjonelt samarbeid mellom Forsvaret og det enkelte tros- eller livssynssamfunn. Tjenesten får dermed en tydeligere institusjonell forankring opp mot det enkelte tros- eller livssynssamfunn. Gjennom bestemmelsen om organisering av tjenesten i samsvar med autorisasjonens forutsetninger og forpliktelser innføres en institusjonell plikt for Forsvaret knyttet til ivaretagelse av tjenestens tros- eller livssynssamfunnsmessige forankring og uttrykk.

Min egenrefleksjon over endringene som vektla et større institusjonelt fokus, er at avkonfesjonaliseringen av institusjonen synliggjorde et behov for både en sterkere institusjonalisering av profesjonens konfesjonelle forankring i tros- og livssynssamfunn og et sterkere institusjonelt ansvar for Forsvaret for å ivareta dette anliggendet. En grunnleggende forutsetning for avkonfesjonaliseringen av institusjonen var at profesjonen i sin karakter var konfesjonell, det vil si knyttet til bestemte tros- eller livssynssamfunn både i forankring og uttrykk. Dersom et slikt institusjonelt ansvar ikke hadde blitt etablert, kunne konsekvensen på sikt blitt en avkonfesjonalisering også av profesjonen, eksempelvis i retning av at feltprestene ville blitt tros- og livssynstilretteleggere eller «livssynsbetjenter».

En sentral problematikk knyttet til endringene i FPK var spørsmålet om kirkelig tilsyn for feltprestene fra Den norske kirke. Da den gamle bestemmelsen om at Oslo biskop skulle ha overtilsyn over korpset ble opphevet i 2015, var det lenge usikkerhet om fremtidig tilsynsordning. Usikkerheten dreide seg i særlig grad om det skulle være felles sentralisert tilsyn med feltpresttjenesten, eller om det skulle være et geografisk tilsyn. Dette skapte også intern usikkerhet blant feltprestene. I 2019 var det en rekke feltprester som sendte en felles henvendelse til kirken hvor de anmodet om et felles sentralisert tilsyn gjennom Oslo biskop.¹⁰ De anmodet også om at funksjonen som feltprost ble opprettholdt. En sentral del av begrunnelsen var hensynet til felles kirkelig forankring og ramme omkring feltprester fra Den norske kirke. I 2020 ble dette lagt til grunn for ny tilsynsordning. Samtidig ble det presisert at det også skulle være en geografisk kobling til de ulike bispedømmene for å styrke den lokale kirkelige forankringen.¹¹

De formale og juridiske rammene for en tydelig og klar kirkelig forankring av feltpresttjenesten i Den norske kirke kan altså sies å ha fått sin avklaring gjennom denne prosessen. Disse rammene er tydeligere og mer avklart enn det som gjaldt tidligere i FPK, så vel som i annen spesialpresttjeneste med tilhørighet i Den norske kirke. Spørsmålet er imidlertid om de sosiologiske, organisatoriske og funksjonsmessige premissene er til stede for en styrking av den kirkelige forankring av feltpresttjenesten.

10 Uttalelse vedrørende fremtidig tilsynsordning for feltprester fra Den norske kirke, vedlagt innkalling til BM 4/20, <https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/bispemotet/2020/dokumenter/bispem%C3%B8tet%20feb%202020/uttalelse%20om%20tilsyn%20av%20feltprester%20i%20den%20norske%20kirke.pdf>, besøkt 28.8.2023.

11 BM 4/20 Tilsyn med feltprester, <https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/bispemotet/2020/dokumenter/bispem%C3%B8tet%20feb%202020/protokoll%20bispem%C3%B8tet%2010.-14.02.2020.pdf>, besøkt 12.7.2022.

Endring av Den norske kirke fra en statsinstitusjon til et eget rettssubjekt utenfor staten fremstår som en fundamental endring som kompliserer relasjonen til feltpresttjenesten som en fortsatt statlig tjeneste (jf. Lunde, 2017). I tillegg kommer også mer ideologiske premisser. Relasjonen mellom religion og militærmakt er en kompleks og krevende tematikk, noe som også synliggjøres gjennom behovet for et eget delkapittel om tematikken i Stålsett-utvalgets drøfting av feltpresttjenesten (NOU 2013: 1 *Det livssynsåpne samfunn*, kapittel 11.3.). Det er ikke gitt at en militært integrert og uniformert feltpresttjeneste vil fremstå som selvsagt og naturlig fra et kirkelig perspektiv. Dette kom tydelig til uttrykk i rammen av debatten om feltpresttjenesten på 1970-tallet (Lunde, 2003, s. 299–336). I lys av den tydelige militære integrasjonen som har skjedd med feltpresttjenesten, bortfallet av den særskilte institusjonelle koblingen mellom korps og kirke kombinert med at Den norske kirke ikke lenger er en del av statsforvaltningen, men en fristilt folkekirke, er forutsetningene for en mulig ideologisk spenning om feltpresttjenestens begrunnelse og innretning til stede prinsipielt, selv om dette i dag ikke synes å være en konkret problemstilling.

Feltpresten og militærinstitusjonen

Som jeg har redegjort for i forrige punkt, førte endringen av FPK på midten av 1990-tallet, fra et overveiende vernepliktskorps til et overveiende yrkeskorps, til en svekkelse av den kirkelig-militære integrasjonen. Tilsvarende førte endringen til en styrking av den militære integrasjonen av feltpresttjenesten. Styrkingen av den militære integrasjonen kom til uttrykk både med hensyn til struktur, personell og innretning. Den gamle geografisk baserte ledelsesstrukturen i form av garnisonsprester ble erstattet av en forsvarsgrensvis ledelsesstruktur i 1996. Mens den gamle strukturen lå tettere opp mot den sivile kirkelige strukturen, var det en eksplisitt begrunnelse for endringen at den nye strukturen skulle sikre en bedre militær integrasjon i forsvarsgrenene (Lunde, 2003, s. 354). En av garnisonsprestene, Ivar Aartun, gikk offentlig ut mot endringen med begrunnelsen at den ville innebære en svekking av den kirkelige forankringen og bidra til større integrasjon i den militære strukturen (Lunde, 2003, s. 359).

Da hovedtyngden av stillinger i FPK ble omdannet fra vernepliktige og engasjementsstillinger til yrkesstillinger, fikk dette konsekvenser for profesjonsidentiteten i korpset. Mens identiteten som feltprest tidligere primært ble forstått som temporær – i de fleste tilfeller knyttet til det første

året etter teologiutdanning før man gikk inn i regulær menighetspresttjeneste – ble identiteten nå i sterkere grad knyttet til feltpresttjeneste som en varig tjeneste i Forsvaret. Fra et sosiologisk perspektiv kan det fremheves at vernepliktig feltpresttjeneste i førstegangstjenesten innebar at deres identitet hadde sterkere likhetstrekk med vanlige soldater i førstegangstjeneste, enn med offiserene. Gjennom endringen til yrkeskorps ble identiteten i sterkere grad knyttet til offiserene. Dette fikk også konsekvenser for innretningen av tjenesten. Tidligere hadde denne primært vært knyttet til ivaretagelse av vernepliktige i førstegangstjenesten, og da særlig knyttet til et sivilt samfunnsperspektiv. Endret innretning av feltpresttjenesten var imidlertid ikke kun en funksjon av endret struktur i FPK. Den var også en konsekvens av endret innretning i Forsvaret på 1990-tallet, med færre innkalte vernepliktige og flere vervede og tilsatte.

De strukturelle, personellmessige og innretningsmessige endringene som skjedde i løpet av 1990-tallet, hadde også en ideologisk dimensjon. På 1970-tallet var innslaget av vernepliktige feltprester betydelig, og de bidro til en styrking av den sivil-kirkelige forankringen av korpset og en tilsvarende kritisk profil i møte med den militære institusjon. Dette førte til en nyorientering i feltpresttjenesten, karakterisert gjennom mottoet «kritisk solidaritet» og en understrekning av feltpresttjenesten som en kirkelig kategorialtjeneste. Endringene på 1990-tallet gjorde at det ble en nærmere integrasjon mellom feltpresttjenesten og Forsvaret. Sverre Stais undersøkelse av holdninger til Forsvaret blant feltprester på begynnelsen av 2000-tallet viser at det var lite problematisering av forholdet mellom rollen som prest og rollen som offiser (Stai, 2002).

I tilfelle av eventuell divergens mellom kirkelige og militære hensyn var det de militære hensyn som fikk forrang. Dette synliggjøres i kjølvannet av den såkalte Mæland-saken i 1996. Daværende krigsskoleprest Jens Olav Mæland hadde skrevet en bok om kristen etikk med en vurdering av homofili som var innenfor det daværende kirkelige synet på spørsmålet, men som det ble stilt spørsmål ved fra kadetter. Forsvarsministeren fastsatte at boken skulle trekkes helt ut av undervisningen, og at feltprestene skulle undervise i pakt med «regjeringens etikk». Dette skapte debatt, både om akademisk frihet og om kirkelig frihet. Som Alf Petter Hagesæther har vist i sin doktoravhandling, førte denne saken til at FPK endret sin etikkundervisning fra en kirkelig forankret og sivilt innrettet etikk til en mer allmenn forankret og mer militær innrettet etikk (Hagesæther, 2010). Hagesæther knytter dette til en tilpasningsstrategi. Det blir en strategi som

velges for å unngå marginalisering. I så måte kan denne saken sees på som et forvarsel om mangfoldsprosessen hvor det velges en tydelig tilpasningsstrategi til et større mangfold i Forsvaret. En slik forklaring kan ha mye for seg, men den kan samtidig også sees på som en konsekvens av større militær integrasjon av feltpresttjenesten, hvor militære synspunkter, vurderinger og hensyn blir viktigere faktorer i den profesjonsmessige identiteten enn de rent indrekirkelige.

Endringen av FPK til et tros- og livssynsinkluderende korps førte ikke bare til en presisering og tydeliggjøring av den tros- og livssynssamfunnsmessige forankringen av tjenesten. Den førte samtidig også til en presisering og tydeliggjøring av den militære integreringen av tjenesten. I den gamle tjenesteordningen for FPK fra 1954 var den militære innramming av tjenesten formulert generisk som at tjenestegjøring i korpset skulle skje etter de vanlige bestemmelser som gjaldt for militære embets- og tjenestemenn (Plan for FPK og Instruks for feltprosten § 9, referert etter Lunde, 2003, s. 509). I ny tjenesteordning fra 2015 var det en egen paragraf om «militær status». Her fremgikk det at:

Feltprester har militær status, grad og uniform med tilhørende bransjetegn. De er ikke-kombattante og utøver militær kommandomyndighet kun innenfor egen tjenestegren og over personell som særskilt er underlagt dem. Tjenestegjøring skjer innenfor den ramme som Forsvaret til enhver tid har fastsatt for denne tjenesten, etter det verdigrunnlag og de regler som gjelder for tjenestegjøring i Forsvaret (Tjenesteordning for feltprester, 2015, § 4).

Bestemmelsen ble videreført i forskrift om tros- og livssynstjeneste, men med en ytterligere presisering om at bransjetegnet skulle være «tros- eller livssynsidentifiserende» (Forskrift om tros- og livssynstjeneste i Forsvaret, 2018, § 4). Innledningsvis ble den grunnleggende militære integrasjonen av feltpresttjenesten slått fast, men det ble samtidig lagt til grunn at feltpresttjenesten er en egen tjenestegren med særskilte reguleringer. Det dreier seg om at tjenesten er nonkombattant, og at det er forbud mot å ta militær kommando utenfor egen tjenestegren. Forbudet mot kommando må sees som en konsekvens av den nonkombattante status. En slik regulering av feltpresttjenesten var imidlertid ikke ny, det var allerede fastsatt gjennom forskrift om kommandomyndighet i 1957 (Forskrift om ansienitet og kommandomyndighet for befall i Forsvaret, 1957, § 9). Setningen om at tjenestegjøring skulle skje innenfor den ramme som var fastsatt av Forsvaret, kan sees på som en videreføring av den generiske bestemmelsen

i tjenesteordningen fra 1954. Det som særskilt fremstår som interessant å løfte frem, er den siste setningen om at tjenestegjøring skal skje etter «det verdigrunnlag og de regler som gjelder for tjenestegjøring i Forsvaret». Gjennom henvisning til verdigrunnlag kan det hevdes at det aktualiseres et mer ideologisk krav til feltpresttjenesten. Formuleringen om verdigrunnlaget var ikke foreslått i det opprinnelige forslaget fra korpset, men kom inn i den videre behandlingen i Forsvaret. Formuleringen ble også problematisert av Den katolske kirke i høringen til ny forskrift. De foreslo at begrepet verdigrunnlag ble strøket.¹² Forslaget ble imidlertid ikke tatt til følge.

Resultatet ble altså at forskriften fastsetter en profesjonsmessig forpliktelse på det verdigrunnlag som gjelder i Forsvaret. Det spesifiseres ikke nærmere hva dette verdigrunnlaget består i, men det er rimelig å tenke at det her siktes til det til enhver tid gjeldende «Forsvarets verdigrunnlag» (u.å.), fastsatt av Forsvarssjefen, eventuelt «Forsvarssektorens verdigrunnlag», fastsatt av Forsvarsdepartementet (2021). Uansett konkretisering tydeliggjør formuleringen at den militære integrasjonen av feltpresttjenesten går videre enn kun å være et rammeverk om tjenesten, men at den også har idemessige og innholdsmessige sider. Her synliggjøres en mulig prinsipiell spenning mellom en tros- og livssynsmessig integritet og militær integrasjon, og denne spenningen er innebygget i forskriften om tros- og livssynstjeneste i Forsvaret. Formuleringen tematiserer også en bredere problemstilling knyttet til politisk styring av tros- og livssynsfeltet (jf. Lunde, 2017).

Feltpresten og tros- og livssynspluralisme

Den mulige prinsipielle spenningen mellom tros- og livssynsmessig integritet og militær integrasjon som ble tematisert over, tilhører en klassisk problemstilling i en faglig drøfting av feltpresttjenesten. Arbeidet med endring av FPK fra et konfesjonelt til et tros- og livssynsinkluderende korps aktualiserte behovet for tydelighet i forståelse av tjenestens tros- og livssynsmessige, så vel som militære, faktorer. Dermed ble også den prinsipielle spenningen tydeliggjort. Tros- og livssynspluralisme var imidlertid mer enn en katalysator for tydelighet. Tros- og livssynspluralisme må også

¹² Høringssvar fra Oslo katolske bispedømme, høring av forskrift om tros- og livssynstjeneste i Forsvaret, 26. januar 2018, regjeringen.no, besøkt 12.7.2022.

kunne betegnes som en egen selvstendig faktor som påvirker de to andre faktorene og relasjonen dem imellom.

Tros- og livssynspluralisme utgjør i utgangspunktet en prinsipiell utfordring for begge de to klassiske faktorene som feltpresttjenestens profesjonsidentitet må forstås ut fra. Fra et historisk perspektiv har konfesjonell enhet vært en viktig byggestein i dannelsen av militær enhet, som igjen har vært forstått som en viktig forutsetning for militær slagkraft (Lunde, 2003, s. 53–57). En slik tematikk stod sentralt i drøftingen i vår utredning fra 2009. Det ble blant annet henvist til religionsoskologien Peter Bergers tese om at religion tradisjonelt har spilt en viktig rolle i legitimering av militærmakt. Dette innebærer at konfesjonell enhet har hatt en større aksept i Forsvaret enn i samfunnet for øvrig, samt at religiøs synlighet og religiøse ritualer har hatt en større plass enn hva som er tilfellet ellers i det norske samfunnet (Religiøst mangfold og militær enhet, 2009, kapittel 7). Ut fra en slik tenkning vil tros- og livssynspluralisme i militærinstitusjonen fremstå som en utfordring. I tillegg kommer også øvrige kulturelle og sosiologiske faktorer knyttet til tradisjonell konservatisme og vektlegging av uniformitet i militære institusjoner, så vel som mer pragmatiske argumenter knyttet til enhetlige og praktiske løsninger (Rolfsen, 2010).

Et sentralt praktisk spørsmål er hvordan det er mulig å sikre likeverdig og reell tros- og livssynsutøvelse for Forsvarets personell, gitt avdelingsstrukturen i Forsvaret og stillingsstruktur og personellsammensetning i FTLK. Det grunnleggende stillingskonseptet i FTLK har vært en avdelingsprestordning som legger til grunn at en avdeling skal ha en feltprest. Når FTLK ble tros- og livssynsinkluderende, innebar dette at en avdeling kunne bli betjent av personell som tilhørte et tros- eller livssynssamfunn som få på avdelingen tilhørte. Selv om FTLKs tros- og livssynsmessige sammensetning på generisk nivå var balansert i relasjon til et tros- og livssynsmangfold i samfunnet, kunne ikke en slik balanse oppnås på den enkelte avdeling, da militært personell ikke er plassert avdelingsvis etter tros- eller livssynstilhørighet. Det overordnede prinsippet om likeverdig og reell betjening var altså ikke uten videre kommensurabel med den militære strukturen.

Spørsmålet om balansert betjening ble ytterligere problematisert gjennom at stillingsutlysningene til feltpreststillingene først var gjort helt åpne med hensyn til kirkesamfunnstilhørighet. Det ble i starten ikke gjort noen vurderinger av hvorvidt det var behov for spesifisering av tilhørighet for å oppnå en balansert sammensetning. Selvkritisk er det grunn til å spørre

seg om det overordnede prinsippet om et bredt mangfold i personellsammensetningen var viktigere enn å sikre en balansert personellstruktur sett opp mot avdelingenes og Forsvarets behov. Det er i lys av dette spørsmålet vi må se den senere etablerte policyen for tros- og livssynskrav ved tilsetninger. I en slik policy ligger en erkjennelse. Det er i dette viktig å erkjenne at det kan være en reell spenning mellom tros- og livssynspluralisme og militære behov, både prinsipielt og praktisk.

Fra et konfesjonelt perspektiv vil tros- og livssynspluralisme kunne fremstå som problematisk fordi det svekker legitimiteten til kirkens tjeneste i samfunnsinstitusjonen. I norsk sammenheng har prester fra Den norske kirke tilhørt en statsprofesjon og har hatt tilnærmet monopol på prestedtjeneste i staten og i statlig virksomhet.¹³ Etter opphevelsen av statskirken er ikke lenger prestedtjenesten i Den norske kirke en statsprofesjon. I hovedsak er det kun i Forsvaret at prester fra Den norske kirke fortsatt er statstjenestemenn.¹⁴ I Forsvaret har imidlertid ikke lenger prester fra Den norske kirke monopol eller tilnærmet monopol på stillingene. Stillingene er i juridisk forstand i utgangspunktet åpne for personell fra andre tros- og livssynssamfunn. De vil også kunne ha en profesjonsutdanning som er forskjellig fra det som har vært krevd for prester i Den norske kirke. Tros- og livssynsmangfoldet problematiserer i denne forstand et konsept om en bestemt profesjon som har monopol på bestemte stillinger i staten. Selv om det er presteprofesjonen i Den norske kirke som historisk sett har definert feltpresttjenesten, er dette ikke lenger tilfellet prinsipielt sett. Overgangen fra en statlig monopolsituasjon til en pluralistisk situasjon med mange aktører vil naturlig nok være utfordrende og vil kreve en ny gjennomtenkning av hva grunnlaget og uttrykket for en feltpresttjeneste fra Den norske kirke skal være.

En særskilt sentral problemstilling vil være hvordan feltpresttjenesten fra Den norske kirke skal forstå seg selv som forankret i Den norske kirke, og samtidig også inngå som del av et større tros- og livssynsmessig mangfold i en institusjon som Forsvaret. Feltprester fra Den norske kirke har i kraft av sitt tradisjonelle monopol måttet ivareta bredden av behov på det tros- og livssynsmessige felt, enten i form av betjening eller gjennom

13 De få tilfellene av at pastorer fra Den Evangelisk Lutherske frikirke har hatt tilsetning som feltprester og sykehusprester er bakgrunnen for formuleringen «tilnærmet monopol». Dette utgjør få tilfeller, de har hatt samme profesjonsutdanning som prester i Den norske kirke, og de har samme konfesjonelle grunnlag, det er kun i kirkeordning de har atskilt seg fra Den norske kirke.

14 Politipresten i Oslo politidistrikt er den eneste utenom Forsvaret som fortsatt er statstjenestemenn. Prester i helseforetakene er tilsatt i statlige foretak, men er ikke statstjenestemenn (Lunde, 2017).

tilrettelegging, eksempelvis å tilrettelegge for bønnenrom for soldater med muslimsk tilhørighet. Denne skjelningen mellom betjening og tilrettelegging har nå fått et nedslag i forskrift om tros- og livssynstjeneste i Forsvaret hvor det skjelnes mellom tros- og livssynsbetjening og tilretteleggelse for tros- og livssynsutøvelse (Forskrift om tros- og livssynstjeneste i Forsvaret, 2018, § 3). Som en konsekvens av økende mangfold er det grunn til å anta at tilretteleggelsesfunksjonen vil få økende betydning fremover. En rolleforståelse som skal hensynta både en kirkelig forankring og et tros- og livssynsmangfold vil prinsipielt ha en innebygget spenning i seg. En slik spenning kom til uttrykk i den interne motstanden mot endringene i starten av prosessen. Senere har dette ikke blitt aksentuert i særlig grad. Nedtoningen av spenningsforholdet mellom det kirkelige og det tros- og livssynspluralistiske i rolleforståelsen gjelder ikke bare feltpresttjenesten. Det reflekteres også tydelig i kirkemøtets vedtak om kirkens tjeneste i samfunnsinstitusjonene fra 2023. Her fremgår det nemlig at tjenesten «skal bidra til å ivareta det enkelte menneskets tros- og livssynsmessige rettigheter, integritet og verdighet» (KM 8.3/23, vedtakspunkt 3).¹⁵ Dette er en allmenn formulering av rollen, og spenningen mellom det kirkelige og det tros- og livssynspluralistiske blir ikke tematisert i vedtaket i det hele tatt. Det er grunn til å spørre seg om en slik forståelse av tjenesten blir for allmenn og harmoniserende, dersom dette utgjør det kirkelige grunnlaget for tjenesten i Forsvaret, så vel som i de andre samfunnsinstitusjonene.

Mens spenningen mellom det kirkelige og det tros- og livssynspluralistiske når det gjelder rolleforståelse dermed fremstår som svært nedtonet, er spenningsforholdet når det gjelder funksjoner derimot blitt aksentuert på en tydeligere måte enn tidligere. Det gjelder i særlig grad religiøse funksjoner på fellesarenaer. Her har feltprestens tradisjonelle offentlige seremonielle funksjon kommet under økende press. Dette kom tydelig til uttrykk høsten 2021 i den offentlige debatten om religiøse seremonier i Forsvaret, spesielt bønn på linje og kirkeparader. Etisk råd for forsvarssektoren kom med en rekke forslag som samlet sett ville representere en tydelig innskrenkning av feltprestenes offentlige funksjon i Forsvaret. Det dreide seg blant annet om at bønn på linje skulle oppheves og erstattes av etisk eller verdimeslig appell, om påmelding til tros- og livssynsarrangementer,

15 KM 8.3/23 Kirkens tjeneste i samfunnsinstitusjoner, vedtakspunkt 3, https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkemotet/2023/vedtak/vedtak%20km%208_23%20fra%20komit%C3%A9%20b.pdf, besøkt 30.8.2023.

slutt på servering i forbindelse med tros- og livssynsarrangementer samt opprettelse av en tros- og livssynsuavhengig samtaletjeneste.¹⁶ Forslagene ble vurdert i FTLK, og vår anbefaling var at det første forslaget om endring av bønn på linje fremstod som hensiktsmessig, men at de andre nevnte forslagene ikke ble anbefalt.¹⁷ Saken ble sendt på høring til driftsenhetene i Forsvaret, og de sluttet seg til anbefalingen fra FTLK. Forsvarsstaben fulgte anbefalingen fra FTLK.¹⁸ Begrunnelsen for at vi støttet forslaget om avkonfesjonalisering av bønn på linje var at vi så at det var vanskelig å opprettholde en slik seremoni med en god ivaretagelse av fritaksretten. Dersom en slik endring ikke ble foretatt, ville konsekvensen ha blitt at seremonien hadde blitt avskaffet uten noen erstatning. Vi vurderte det da som bedre at det ble en etisk appell hvor feltpresten fortsatt kunne bidra på en konstruktiv måte.

Det er visse historiske paralleller til den tidligere nevnte «Mæland-saken» hvor daværende FPK justerte etikkundervisningsopplegget i allmenn og militær retning for fortsatt å kunne ha en funksjon i etikkundervisningen (Hagesæther, 2010, s. 203–218). Forskjellen er at det den gang dreide seg om avkonfesjonalisering av undervisning. Denne gangen dreide det seg om avkonfesjonalisering av det som i utgangspunktet var definert som en religiøs seremoni. Vi valgte også denne gangen en tydelig tilpasningsstrategi i møte med tros- og livssynsmessig mangfold. Det er ikke vanskelig å anføre kritiske merknader til en slik tilpasning. Dette berører i høyeste grad spørsmålet om feltpresttjenestens tros- og livssynsmessige integritet. Hvor langt kan tilpasningen til et tros- og livssynsmessig mangfold gå før feltpresten i realiteten er blitt en livssynsbetjent? Tilpasningsstrategien som vi valgte, har slike utfordringer ved seg. Det er det nødvendig å erkjenne.

Samtidig vil også en avgrensingsstrategi ha sine åpenbare negative konsekvenser med tanke på feltpresttjenestens plass i den militære organisasjonen. Dersom feltpresten får færre arenaer for utøvelse av tjenesten, vil dette innebære mindre synlighet og tilgjengelighet. Konsekvensen av en avgrensingsstrategi ville kunne ha blitt at feltprestene først hadde mistet etikkundervisningen og deretter bønn på linje. Feltprestene ville etter hvert ha blitt marginalisert fra de felles og offentlige arenaene i Forsvaret

16 «Etisk råd: Forsvaret bør droppe bønn under oppstilling», *Vårt Land*, 6. januar 2022.

17 Skriv fra Forsvarets fellestjenester til Forsvarsstaben «Anbefaling om implementering av forslag fra Etisk råd for forsvarssektoren vedrørende tro og livssyn», datert 18.2.2022, ref. 2022/001862-002/FORSVARET/227.

18 «Endelig vedtak: Forsvaret skroter bønn på linje», *Vårt Land*, 26.9.2022, <https://www.vl.no/religion/2022/08/26/endelig-vedtak-forsvaret-skroter-bonn-pa-linje/>, besøkt 28.8.2023.

og blitt redusert til et tilbud som kunne oppsøkes i kapell og kontor. I lys av dette vil det kunne anføres at funksjoner som ikke er konfesjonelt forankret og begrunnet, allikevel kan fremstå som legitime og funksjonelt hensiktsmessige for feltprestene å bidra i. Både bidrag i Forsvarets etikkundervisning og i en ny seremoni som «etisk appell» vil, sett fra et kirkelig perspektiv, kunne forstås som uttrykk for veiledning med utgangspunkt i den allmenne åpenbaring og lovens første bruk (jf. Hagesæther, 2010, s. 240 (vedrørende etikkundervisning)). Dessuten vil det også kunne anføres at grunnlaget for en slik virksomhet i Forsvaret ikke hviler på et konsept om verdinøytralitet, men må forstås i lys av statens verdigrunnlag slik det fremgår av Grunnloven § 2 om «den kristne og humanistiske arv». Feltprestenes deltakelse på dette grunnlaget fremtrer dermed ikke nødvendigvis som problematisk sett fra et kirkelig perspektiv.

Konklusjon

En klassisk faglig forståelse av feltpresttjenestens profesjonsidentitet er at den er en funksjon av to faktorer: den kirkelige eller konfesjonelle faktoren og den militære eller institusjonelle faktoren. Feltpresten har en sivil akademisk profesjonskompetanse og har sin profesjonsmessige forankring i den sivile kirke. Samtidig tjenestegjør feltpresten i den militære institusjon og er underlagt dens institusjonelle og profesjonsmessige krav. Dette kan spissformuleres som at feltpresten er både prest og offiser. Denne doble forpliktelsen, som kjennetegner feltpresttjenesten i det norske forsvaret, utgjør et spenningsfelt som kan være mer eller mindre tydelig.

Arbeidet med endring av FPK fra et konfesjonelt korps til et tros- og livssynsinkluderende korps har synliggjort at en relevant forståelse av feltpresttjenestens profesjonsidentitet fordrer en bredere modell enn den klassiske distinksjonen mellom det konfesjonelle og det institusjonelle. Som en tredje faktor har jeg beskrevet og drøftet tros- og livssynsmessig pluralisme. Faktoren pluralisme står i sin karakter i et spenningsforhold både til den konfesjonelle og den institusjonelle faktoren. Den har ikke sin primære forankring i kirkelige eller militære behov, men er en konsekvens av tros- og livssynsfriheten og den enkelte soldats eller befals tros- og livssynsmessige autonomi og integritet. Pluralisme utfordrer det tradisjonelle konfesjonelle hegemoni i forståelsen av feltpresttjenesten som en funksjon av Den norske kirke. Samtidig vil feltpresttjenesten i sin karakter måtte ha en konfesjonell forankring. Dette tematiserer grunnleggende spørsmål knyttet til

ivaretagelse av tros- og livssynsmessig identitet og integritet i en pluralistisk kontekst. Samtidig utfordrer pluralisme også den tradisjonelle enhet og uniformitet i militærinstitusjonen. Dette tematiserer både spørsmålet om hvilken plass religion og religiøse uttrykk kan ha i det institusjonelle og felles rom i Forsvaret, så vel som feltprestens institusjonelle og offentlige rolle.

Det vil være i spenningsfeltet mellom det konfesjonelle, det institusjonelle og det pluralistiske at feltpresttjenesten i Forsvaret må forstås. Det er også i dette spenningsfeltet at feltpresttjenesten må finne sin plass og sitt uttrykk i årene fremover. Dette er ikke en spenningsfri vei. Det konfesjonelle, det institusjonelle og det pluralistiske er på mange måter motsetningsfylte elementer. I lys av prosessen som har vært i FPK/FTLK, har det vært en frykt for at det er det konfesjonelle elementet som blir nedtonet (Olsen, 2010). Dette er forståelig. I lys av samfunnsmessige utviklingstrekk knyttet til sekularisering og pluralisme vil dette lett kunne bli resultatet. Samtidig er det også viktig å påpeke at prosessen også har vist at nettopp arbeidet med å gjøre korpset tros- og livssynsinkluderende også har gjort at det konfesjonelle elementet er blitt tydeliggjort og klarlagt i større grad enn det som var tilfellet mens FPK var institusjonelt knyttet til Den norske kirke. Den avkonfesjonaliseringen som fant sted, synliggjorde et behov for vektlegging av feltpresttjenestens konfesjonelle forankring i tros- og livssynssamfunn, så vel som et institusjonelt rammeverk for å ivareta dette. Konfesjonell tydelighet trenger slik sett ikke å stå i motsetning til tros- og livssynsmessig mangfold, men kan tvert om forstås som en forutsetning for et reelt tros- og livssynsmangfold og ikke bare et minste felles multiplum. Det er i sin tur en forutsetning for en reell ivaretagelse ikke bare av feltprestens, men også av det militære personellet's trosmessige integritet.

Referanser

Skriv, vedtak, avisartikler o.l. er ikke gitt egen oppføring i litteraturlisten, men er gjengitt i fotnotene.

Barlaup, G. J. (2020). *Armed forces between otherness and respect: a study of Norwegian soldiers' understanding of the significance of religion* [Doktorgradsavhandling]. VID.

Feltprestkorpset (2009). Religiøs mangfold og militær enhet: Geistlig betjening og etikkopplæring i et pluralistisk forsvar. Utredning fra Feltprostens teologiske fagråd. *Pacem*, 12(1), 5–162.

Feltprestkorpset. (2010). Religiøs mangfold og militær enhet: Rapport fra Høringsutvalget. *Pacem*, 13(1), 153–195.

- Feltprestekorpset (2015). *Delinnstilling med anbefalinger: Prøveprosjektet «Utvidet tros- og livssynsbetjening i Forsvaret»* [Upublisert].
- Fornynings-, administrasjons- og kirke departementet. (2011, 1. februar). *Kirkeforliket – konsekvenser av eventuelle endringer i Grunnlovens bestemmelser om statskirkeordningen i stortingsperioden 2009–2013*. Regjeringen. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing--kirkeforliket/id632336/>
- Forskr. om ansiennitet/kommandomyndighet. (1957). *Forskrift om ansiennitet og kommandomyndighet for befal i Forsvaret* (FOR-1957-10-18-9092). Lovdata. <https://lovdata.no/forskrift/1957-10-18-9092>
- Forskrift om tros- og livssynstjeneste i Forsvaret. (2018). *Forskrift om tros- og livssynstjeneste i Forsvaret* (FOR-2018-12-20-2094). Lovdata. <https://lovdata.no/forskrift/2018-12-20-2094>
- Forsvaret. (u.å.). *Forsvarets verdigrunnlag*. Forsvaret. <https://regelverk.forsvaret.no/fileresult?attachmentId=12928086>
- Forsvarets tros- og livssynskorps. (2019). *Humanistisk tjeneste i Forsvaret*. Forsvarets tros- og livssynskorps.
- Forsvarets tros- og livssynskorps (2021a). *Håndbok for Forsvarets tros- og livssynskorps*. Forsvarets tros- og livssynskorps.
- Forsvarets tros- og livssynskorps. (2021b). *Policy for tros- og livssynskrav ved stillingsutlysninger i FTLK* [Upublisert].
- Forsvarsdepartementet. (2017). *Høringsnotat – Forskrift om tros- og livssynstjeneste i Forsvaret*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing---ny-tjenesteordning-for-feltprestekorpset--forskrift-om-tros--og-livssynstjeneste/id2581607/>
- Forsvarsdepartementet. (2021). *Forsvarssektorens verdigrunnlag*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/forsvarssektorens-verdigrunnlag/id2886672/?ch=1>
- Forsvarsloven. (2016). *Lov om verneplikt og tjeneste i Forsvaret m.m.* (LOV-2016-08-12-77). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2016-08-12-77>
- Gullaksen, P.-O. (2000). *Stat og kirke i Norge. Kirkerett mellom teologi og politikk*. Verbum.
- Hagesæther, A. P. (2010). *Makt og etikk: Norsk militær profesjonsetisk diskurs 1959–2009* [Doktorgradsavhandling]. Misjonshøgskolen.
- Hansen, K. P. (2012). *Military chaplains and religious diversity*. Palgrave Macmillan.
- Innst. 371 S (2015–2016). *Innstilling til Stortinget fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om Ombudsmannnemnda for Forsvaret sin innberetning om virksomheten i tiden 1. januar–31. desember 2015*. Kontroll- og konstitusjonskomiteen. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2015-2016/inns-201516-371/?lvl=0>
- Innst. 358 S (2017–2018). *Innstilling fra utenriks- og forsvarskomiteen om Ombudsmannnemnda for Forsvaret sin innberetning om virksomheten i tiden 1. januar–31. desember 2017*. Utenriks- og forsvarskomiteen. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2017-2018/inns-201718-358s/>
- Innstilling fra Feltprostens strategivalg stat/kirke (strategiutvalg I) (2012). I *Feltpresttjeneste og livssynsmangfold*. Feltprestekorpset.
- Lunde, N. T. (2003). *Fra Forsvaret i kirken til kirken i Forsvaret: Kirkelig-militære relasjoner i Norge gjennom 1000 år*. Eide forlag.
- Lunde, N. T. (2006). Feltpresttjenesten i lys av luthersk toregimentslære. *Pacem*, 9(1), 49–64.
- Lunde, N. T. (2017). Statsprester uten statskirke. *Pacem*, 20(1), 71–82.
- Lunde, N. T. (2021). *Fra feltprestkorps til tros- og livssynskorps* [Masteroppgave i praktisk teologi]. Universitetet i Oslo.
- Lunde, N. T. (2022, 31. august). *Kirkelig tjeneste i samfunnsinstitusjoner* [Faglig utredning til Kirkerådet]. Den norske kirke.
- Mæland, B. & Lunde, N. T. (2017). From confessional to concessional: The adaptation to religious pluralism by the chaplaincy of the Norwegian Armed Forces. I T. Brekke & V. Tikhonov (Red.), *Military chaplaincy in an era of religious pluralism: Military-religious nexus in Asia, Europe, and USA* (s. 162–184). Oxford University Press.

- Naz, N. (2021). *Muslimsk tjeneste i Forsvaret* (2021). Forsvarets tros- og livssynskorps.
- NOU 2006: 2. (2006). *Staten og Den norske kirke*. Kultur- og kirke departementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2006-2/id156177/>
- NOU 2013: 1. (2013). *Det livssynsåpne samfunn. En helhetlig tros- og livssyns politikk*. Kulturdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2013-1/id711212/>
- Olsen, T. (2010). Religiøs mangfold og militær enhet: Kommentar til en utredning. *Pacem*, 13(1), 133–151.
- Prop. 1 S (2013–2014). *For budsjettåret 2014 under Forsvarsdepartementet Utgiftskapitler: 1700–1795 Inntektskapitler: 4700–4799*. Forsvarsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop-1-s-20132014/id739392/>
- Prop. 102 L (2015–2016). *Lov om verneplikt og tjeneste i Forsvaret m.m. (forsvarsloven)*. Forsvarsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-102-l-20152016/id2483684/>
- Rolfen, R. (2010). Mangfold og religion. I H. Edström, N. T. Lunde & J. H. Matlary (Red.), *Uniformitet eller mangfold? Norsk militær profesjon i endring* (s. 202–225). Abstrakt forlag.
- Skovli, E. (2015). *Prest eller plage? En kvalitativ analyse av feltprestens rolle og funksjon i møte med religiøs mangfold i Forsvaret, sett i lys av moderne norsk sjelesorg og trinitarisk sjelesorg* [Masteroppgave]. Ansgar teologiske høyskole.
- Stai, S. (2002). Feltpresten – Kirkens eller Forsvarets tjener? I M. Huse & C. Hansen (Red.), *Møteplass for presteforskning. Presten i norsk kirke- og samfunnsliv* (KIFO-rapport nr. 22, s. 255–293). Tapir.
- St.meld. nr. 17 (2007–2008). *Staten og Den norske kirke*. Kultur- og kirke departementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-17-2007-2008-/id507168/>
- Tjenesteordning for feltprester. (2015). Tjenesteordning for feltprester (FOR-2015-04-10-369) [Opphevet]. Lovdata. <https://lovdata.no/forskrift/2015-04-10-369>
- Vernepliktsforskriften. (2017). Forskrift om verneplikt og heimevernstjeneste (FOR-2017-06-16-779). Lovdata. <https://lovdata.no/forskrift/2017-06-16-779>
- Vernepliktsloven (1953). *Lov om verneplikt* (LOV-1953-07-17-29) [Opphevet]. Lovdata. <https://lovdata.no/lov/1953-07-17-29>
- Zahn, G. C. (1969). *Chaplains in the R.A.F.: A study in role tension*. Manchester University Press.